

OUD-LOOSDRECHT

Eerste druk oktober 2014

© Copyright 2014 SIPKO MELISSEN, AMSTERDAM

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Sipko Melissen

Oud-Loosdrecht



Uitgeverij Van Oorschot
Amsterdam

One does not write for any reader except one.

Wallace Stevens

Voor Reyer G.K. Kraan (1926-2014), mentor en makker

Deel een
Aan het water

I

Op een zaterdagmiddag, eind januari, nadat ik een lezing had bijgewoond over de stoïcijn Seneca, moest ik de impuls onderdrukken om een steen door een van de ruiten van kunstenaarssociëteit *Arti et Amicitiae* te smijten.

Nog geen kwartier daarvoor, terwijl ik stond te wachten op de tram naar Amsterdam-Oost en keek naar het verkeer dat zich traag een weg baande langs alle opbrekingen op het Rokin, was er onverwacht een gevoel van vrede over mij gekomen.

Vrede met alles.

De tweede lezing in de reeks van vier over de Stoa was prikkelend en naar het eind toe zelfs provocerend geweest. Het was of alle toehoorders op het puntje van hun stoel zaten en hun adem inhielden om maar niets te hoeven missen van het spectaculaire verhaal. Het ging over een moeder die haar beide kinderen voor het oog van de vader ombracht en vervolgens vluchtte op een door slangen getrokken wagen. Om ons iets voor te stellen bij dat ontaarde ouderpaar kon het helpen, zei de spreker, te denken aan Liz Taylor in de rol van Medea en Richard Burton in die van Jason.

Ook ik was in de ban van de man achter de kathedraal maar ik onderscheidde mij van alle aanwezigen doordat ik de enige was die met professor doctor Abe Stam vanaf de middelbare school bevriend was geweest – en dat, met een dramatisch lange onderbreking, was gebleven. Aan zo'n zaterdagmiddag in de aula van de universiteit gaf ik mij over alsof ik weer de student was van meer dan veertig jaar geleden, toen ik in ditzelfde

kerkgebouw aan het Spui colleges had gevolgd. En nu zat ik er weer, met een blocnote, alsof ik in al die jaren niets was opgeschoten. In zekere zin was ik dat ook niet. Als een pantomimespeler had ik loopbewegingen gemaakt zonder een stap vooruit te komen. Een collegebank was de ideale plaats voor mij.

Het was een echte zaterdagmiddag, ook al zou ik niet hebben kunnen zeggen waarin dat 'echte' zat. Wel wist ik dat de zaterdagmiddag zich voor mij altijd al had onderscheiden van alle andere middagen van de week. Het ritme was anders. Het werk lag stil maar het leven ging door, dit in tegenstelling tot de klassieke zondagen uit mijn jeugd waarop de wereld in coma lag.

De tram liet op zich wachten, maar dat hinderde niet. De onverwachte uitnodiging voor een *spaghetтата di mezzanotte* bij Abe thuis had ik onmiddellijk aangenomen. Zo'n vooruitzicht kleurde de rest van de dag. Eerst naar huis, een paar uur rustig werken aan de roman waarmee ik mijn nieuwe redacteur hoopte te zullen verrassen en tegen middernacht op de fiets naar de Bickersgracht.

De lucht was grijs, een egaal diep grijs alsof het onzichtbaar regende, en de schemering zette door. Ook de voorspelling dat het later op de avond zou gaan sneeuwen droeg bij aan het gevoel van vrede. Misschien kwam het door het traag voortkruipende verkeer of doordat het zo goed als windstil was, maar alle geluiden leken gedempt te worden. Ik zou zo een tijd kunnen blijven staan om het geluksgevoel dat mij sinds de uitnodiging voor de *spaghetтата* had overvallen zo lang mogelijk vast te houden. Ik moest denken aan het mooie verhaal over Abe's oma. Tijdens een van onze wandelingen, begin oktober, spraken Abe en ik over de hoop die als laatste sterft. Toen zijn oma van de vrijzinnige dominee te horen kreeg dat de hemel helemaal niet bestond had zij daar niets van willen weten en gezegd er meteen een eind aan te zullen maken als zij dat vooruitzicht niet meer had.

Net als de eerste keer hadden zich ook na afloop van deze lezing enkele dames rond de professor verzameld, die al in mijn richting had gekeken. Ik stond iets terzijde van het spreekgestoelte terwijl de overvolle kerk langzaam leegstroomde, en wachtte met de geruststellende zekerheid van iemand die zich bewust is van zijn plaats in de rangorde. Het was heel begrijpelijk dat dames van middelbare leeftijd vielen voor deze lange, slanke man. Het was mij opgevallen dat hij ook dit keer met zorg zijn kleding had gekozen. Onder het bruine ribfluwelen jasje droeg hij een zwarte coltrui, waardoor het leek of zijn kin op een sokkel rustte. Het kale hoofd en de scherpe trekken in het magere gezicht gaven hem het uiterlijk van een geleerde asceet. Hij was het type man dat pas op rijpere leeftijd de volle aandacht van vrouwen krijgt, ook van knappe en zelfs jonge vrouwen. Zijn tweede vrouw was een twintig jaar jongere Italiaanse schoonheid die hij op een tentoonstelling in Boston had leren kennen.

In onze door de bossen van het Gooi en de Loosdrechtse Plassen gevormde jeugd had hij gehunkerd naar meisjes. Allemaal gaven ze de voorkeur aan snelle jongens die uitblonken in tennis en hockey. Ze hadden geen aandacht besteed aan de wereldvreemde gymnasiast in zijn te krappe jasjes en te hoog opgetrokken broeken, die meer van Bach wist dan van Beat. Toen de laatste vraag beantwoord was stapte Abe resoluut op mij af en vroeg of ik deze keer getroost de kerk verliet. We keken elkaar aan, net iets te lang, en zonder iets te zeggen. Vroeger, toen we nog fulltime ironisch waren, zouden we in de lach zijn geschoten. Filosofie was voor hem als wiskunde. Je moest er je hoofd over breken, niet door getroost worden. Had niet volgens de legende boven de ingang van de Akademie van Plato de tekst gestaan: laat alleen wiskundigen hier binnentreeden? Nu had hij mij zelf aangeraden de reeks over de Stoa te volgen omdat ik er in mijn huidige toestand, zei hij er met nadruk bij, beslist mijn voordeel mee kon doen. Aha, had ik ge-

reageerd, ik zal dus onder jouw gehoor zitten, niet als student, maar als patiënt!

Een van de grote voordelen van het elkaar heel lang kennen is dat je alle nuanceringen van iemands gelaatsuitdrukking kunt proeven en waarderen, zoals iemand die muziek heeft gestudeerd meer uit een strijkkwartet van Beethoven haalt dan een willekeurige luisteraar.

Dat was helemaal niet zo gek gezien, zei Abe, en hij had mij net zo strak aangekeken als ik hem, de kin iets vooruit gestoken, waardoor hij nog meer op zijn vader leek wanneer deze een van zijn door ons gevreesde wijsheden ging debiteren. Er was geen filosofische school die de overeenkomst tussen filosofie en de medische wetenschap zo benadrukte als die van de stoïcijnen. Het lichaam had in geval van ziekte een dokter nodig maar de ziel eveneens en volgens de stoïcijnen was de ziel van de meeste mensen zwaar ziek. Ik moest wel goed beseffen dat niet hij, Abe, de heelmeeester was, maar Epicurus, Chrysippos, of Seneca.

Of ik van zijn lezing over Seneca en diens toneelstuk *Medea* iets had opgestoken? Ik wachtte even en zei: 'De liefde, die weet wat.' We lachten al lang niet meer om de vele uit de brievenboeken van Reve overgehouden formuleringen, die spontaan bij ons opkwamen. 'Knap, dat jij bij dit beschaafde publiek begrip weet te kweken voor een vrouw die haar beide kinderen ombrengt.'

'Liefde maakt de moordenaar in ons wakker, dat moet jij weten, Winnie. Ik voel sympathie voor Medea maar begrijp Jason. *Zwei Seelen wohnen, ach! in meiner Brust.*'

Het trof me dat hij mij, ook na twintig jaar in Amerika te hebben gewoond, nog steeds Winnie noemde. Voor iedereen was ik Wijnand.

Ik had mij tijdens de lezing niet aan de indruk kunnen onttrekken dat hij zijn verhaal over Medea en Jason voornamelijk voor mij afstak. Maar misschien dacht iedereen in de aula

dat het verhaal van de professor voornamelijk op hem of haar betrekking had. En dat was natuurlijk ook zo. We waren in de ogen van Seneca immers allemaal patiënten, verblind door alles wat de wereld als waardevol aanpreeft, speelbal van het lot dat ons iets kon toewerpen of afnemen, meegesleurd door emoties waarvan wij ons moesten bevrijden.

In vier zaterdagmiddagen zou ook ik stoïcijn worden.

Na de eerste lezing had ik met Abe bij een glas wijn in café Luxembourg nog wat zitten napraten over de filosoof Epicurus, die zich met gelijkgestemden in een tuin in Athene had teruggetrokken. Was het niet verleidelijk om je helemaal van de wereld af te sluiten en met gelijkgestemden te filosoferen over de vraag wat het hoogste goed is? Die tuin sprak Abe wel aan, maar die gelijkgestemden minder. Filosofisch gezien was Abe eerder een platonist dan een stoïcijn, maar wat levenshouding betrof was zijn grote voorbeeld de cynicus Diogenes die in een ton geleefd zou hebben en alle conventies, wetten en gewoonten aan zijn laars lapte. Ik kende de pakkende voorbeelden waarmee Abe vroeger op feestjes keurige Gooise meisjes of hun ouders probeerde te choqueren. Dat lukte hem altijd met verhalen over Diogenes, die op het marktplaatsplein van Athene ongegeneerd masturbeerde.

Haarscherp stond mij nog het feestje voor de geest in een van die grote, goed onderhouden tuinen van een villa in de Mozartlaan. Een warme, windstille zaterdagmiddag in juli, een volmaakte dag voor een volmaakt Goois feestje. Abe en ik hebben net ons eerste jaar in Amsterdam achter de rug. We voelen ons vrij. Luchtig geklede gasten hebben zich verspreid over de tuin, drinken champagne op het gemillimeterde gazon, zitten in een van de witte houten fauteuils, bewonderen de rozen in het rosarium of staan bij de bierpomp op het achterterras. Abe en ik staan in een kring in de schaduw van de pergola. De felle zon inspireert Abe tot het vertellen van de

bekende anekdote over Alexander de Grote die wel eens kennis wil maken met Diogenes over wiens levensstijl hij de wonderlijkste verhalen heeft gehoord. Als Alexander Diogenes op het marktplaatsje van Athene treft, zoals gewoonlijk in zijn ton, vraagt de vorst of hij een wens van hem in vervulling kan laten gaan. Ja, dat kunt u, zegt Diogenes, door een stap opzij te zetten, want u staat precies in mijn zon. Er wordt welwillend gelachen; de meesten kennen het verhaal. Nu Abe het woord heeft genomen, verwacht men dat hij nog wel even door zal gaan. Een paar mensen hebben zich bij de kring aangesloten. Men wacht. En dan vertelt Abe aan een zich steeds ongemakkelijker voelend publiek nog maar eens over de onanerende Diogenes. Sommigen lachen beleefd, anderen verstijven maar kunnen ook niet meer onopvallend wegschuiven. Abe gaat onvervroren verder en wekt niet de indruk het ongemak rondom hem op te merken. Hij wil de gasten een aardig gedachte-experiment voorleggen. Hij kijkt de kring rond als een leraar wiskunde die de klas warm maakt voor een moeilijke opgave. Aan zijn blik zie ik dat hij dit overbeschaafde publiek wil verrassen en ik doe een stap achteruit zodat ik net iets buiten de kring kom te staan. Er hebben zich nog twee moeders met ieder een zoon van ongeveer dertien bij de kring gevoegd. De beide knapen hebben de armen om elkaar heen geslagen.

Ik bewonder hem om zijn onaangepaste gedrag waartoe mij de moed zou ontbreken. Er is waarschijnlijk niet eens moed voor nodig, hij is van nature onaangepast en ook dat bewonder ik. Hij is de meest autarkische jongen die ik ken. Ik heb hem weten over te halen om mee te gaan naar het feestje van een meisje dat ik tijdens een voordrachtwedstrijd in het stadhuis van Naarden had leren kennen. Ze is geslaagd voor het toelatingsexamen van de toneelschool en dat is voor haar kunstminnende moeder aanleiding om de culturele elite van Hilversum (het Hilversum van de Antonietti's en de Greve's) te laten delen in de feestvreugde. Meestal was Abe's reactie op

uitnodigingen van wie dan ook: het genoegen dat ik hun met mijn aanwezigheid bezorg, weegt niet op tegen de ellende die ik mijzelf daarmee aandoe. Maar dit keer is hij meegegaan. Hij is niet onder de indruk, noch van de gasten, noch van de tuin. Ik heb ontzag voor mensen met grote tuinen en ook voor hun gasten. Abe niet. Hij heeft geen ontzag, maar kijkt er ook niet op neer. Rijk is een instelling, vindt hij, arm overigens ook. De bewoners van de meeste villa's zijn armen met geld.

Voor mij steekt hij boven alles en iedereen uit. Ik ben trots op hem.

Abe begint met te zeggen dat hij er begrip voor heeft dat wij op een drukke zaterdagmiddag, ergens op de Groest of in de Kerkstraat, niet zo snel tot masturbatie zullen overgaan. Maar zijn er omstandigheden denkbaar waaronder het heel verleidelijk wordt om dat wel te doen? Een ijzige stilte, alleen doorbroken door het gegiechel van de twee dertienjarigen. Stel dat iemand ons duizend gulden biedt, of als we het daarvoor niet doen, tienduizend? Een variabele waarmee we rekening dienen te houden is de samenstelling van het publiek. Stel dat je collega's om je heen staan. Bij welk bedrag ga je aarzelen? Bij welk bedrag geef je toe? En stel dat je kinderen zich onder het publiek bevinden? Is er een bedrag denkbaar waarbij je zegt: ik doe het?

In het Gooi is er altijd redding en dit keer komt die van een hoogblonde, zwaar opgemaakte vrouw die op Marlene Dietrich lijkt, of wil lijken. Haar stem is luid en schor. Ze houdt een sigaret in de ene, een glas in de andere hand. Om haar voeten dwarrelt een minipoedel. Ze draagt een zwart broekpak met een wit overhemd dat vanboven openstaat. 'Weet u wat Diogenes over liefde zei?' Ze praat met een Frans accent. Terwijl de ene stilte geruisloos overgaat in de andere, wacht ze tot ze de aandacht van iedereen heeft. 'Hij noemde het de drukke bezigheid van mensen die niets te doen hebben.' Ze schiet in een schaterende schorre lach waarbij grote tanden bloot ko-

men. De meesten zien in de verwarring een kans om zich zo nonchalant mogelijk uit de voeten te maken. De kring rond Abe valt als de spreekwoordelijke ton in duigen.

Abe had deze keer geen tijd om samen op het Spui nog wat te drinken. Hij had een vergadering met de redactie van het tijdschrift voor klassieke filosofie in Hotel de Filosoof. Maar daar stond iets tegenover. Zijn stiefdochter Liza vierde vannacht om precies twaalf uur haar drieëntwintigste verjaardag met een klassieke *spaghettata di mezzanotte*. Ze had Abe op het hart gedrukt mij uit te nodigen. Omdat ik het afgelopen jaar een cursus Italiaans bij haar had gevolgd, hoorde ook ik aan die lange tafel te zitten. Er kwamen vrienden en vriendinnen van wie de meesten ook Italiaans studeerden. Haar Italiaanse grootouders uit Bologna waren er, de nieuwe burens van Abe en een vriendin van zijn vrouw Catia. Het moest een groot nachtelijk spaghettifeest worden zoals Liza in Italië wel had meegemaakt. Schalen met spaghetti, muziek en bovenal veel wijn. Catia had op het laatst dit feestje voor haar dochter georganiseerd en ook zij zou het leuk vinden als ik kwam, benadrukte Abe ten overvloede.

Dat hij Catia noemde gaf mij een warm gevoel. Ik had haar pas de afgelopen tijd beter leren kennen. Toen ik bij hen in Boston op bezoek was zag ik wel dat het Abe gelukt was de vrouw te vinden die precies bij hem paste. Zij wekte de indruk in een heel eigen wereld te leven, een wereld die je terugzag in haar schilderijen. Ze maakte voornamelijk portretten. De afgebeelde personen, die de toeschouwer nooit aankeken, leken in een onzichtbare cocon te zitten waarin niemand kon doordringen. Ik had het gevoel dat we met elkaar bevriend zouden kunnen raken maar dat we beiden aarzelden of er zelfs voor terugdeinsden. Alsof mijn vriendschap met Abe tussen ons in stond en ons op afstand hield.

Ik wachtte op de tram en moest denken aan de mythische figuur Medea over wie Seneca zo'n tweeduizend jaar geleden een drama in verzen had geschreven. Tussen de wachtenden op het trottoir dacht ik enkelen te herkennen van de lezing. Van de aula naar deze stoep, het was een sprong van tweeduizend jaar.

Abe had het gehoor in de aula verrast door zijn bewondering voor Medea, de gepassioneerde vrouw die al haar toverkunsten in stelling had gebracht om Jason te helpen bij het veroveren van het Gulden Vlies. Jason kan het verleidelijke aanbod om de maagdelijke dochter van de koning van Korinthe te trouwen niet weerstaan. Hij verlaat Medea met wie hij tien avontuurlijke jaren heeft doorgebracht. Het drama speelt zich af op de dag dat Jason deze koninklijke maagd zal huwen. Medea neemt gruwelijk wraak op Jason, door zijn bruid als huwelijkscadeau een mantel te geven die haar in vlammen zal doen omkomen. Later die dag vermoordt zij voor het oog van de wanhopige vader hun beide zoontjes. Het tweede uur had Abe besteed aan de voor de hand liggende vraag waarom een stoïcijn als Seneca een heel drama wijdt aan zo'n door passie verscheurde vrouw die vernietigend rondgaat.

Medea, c'est moi. Met deze uitspraak had Abe het uur na de pauze geopend.

Wat kende ik dat gezicht toch goed en ook zijn manier van kijken als hij iets uitdagends of provocerends dacht te zeggen. De rechtermondhoek opgetrokken, de opeengeklemd lippen naar voren gestoken als die van Dagobert Duck. Hij zou het een compliment vinden als iemand op de overeenkomst zou hebben gewezen. Hij was een platonist die niet genoeg kon krijgen van de slapsticks met Laurel en Hardy, om wie hij als een achtjarige kraaiend moest lachen.

Bij de halte stopte een tram. Tussen de mensen die uitstapten zag ik een man en een vrouw gehaast oversteken naar de ingang van kunstenaarssociëteit *Arti et Amicitiae*. Het waren

Teun Westerdijk en zijn vrouw Hannah die, zonder mij te hebben opgemerkt, de sociëteit ingingen.

Omdat mijn tram eraan kwam, overwoog ik even die te nemen, maar ik was toch te nieuwsgierig waar Teun en Hannah, bij wie ik nog maar een week geleden had gegeten, op deze zaterdagmiddag naartoe gingen. Teun dichtte en Hannah schilderde; vaak waren er tentoonstellingen in de sociëteit. Ik liep langs de ingang. Voor het middelste van de drie grote ramen bleef ik staan. In de door kroonluchters verlichte ruimte was het stampend druk en hoewel er geen geluid naar buiten doordrong was het of ik het geroezemoes kon horen. Men stond dicht op elkaar gepakt zonder van de plaats te komen; alleen hoofden die overal bovenuit staken zag ik speurend om zich heen kijken. In het midden van de menigte dook ineens het hoofd van Duco Deen op, die met drie mensen tegelijk in gesprek was. Achter hem verscheen het blonde, opgestoken haar van Perla Honing, net als hij redacteur bij uitgeverij Ypsilon. Ik zag schrijvers en dichters die ik kende en ik realiseerde mij, terwijl het bloed uit mijn hoofd wegtrok, dat dit de nieuwjaarsreceptie was van mijn uitgeverij waarvoor ik klaarblijkelijk geen uitnodiging had gekregen. Even werd het zwart voor mijn ogen. Ik voelde een woede opkomen die zich omzette in machteloze agressie.

Wat te doen? Gewoon naar binnen gaan, bij de garderobe mijn jas en rugzak afgeven? Duco en Perla omhelzen, en mij in de richting begeven van Teun en Hannah: ach, jullie ook hier? Of een stoeptegels loswrikken en die door een van de ruiten naar binnen smijten? Ik moest weg en wel zo snel mogelijk, voordat iemand mij hier zou zien staan. Ik leek een bibberend kind dat zijn neus plat drukt tegen een ruit, in de hoop dat de rijken die daarbinnen feest vierten hem zullen uitnodigen.

Naar huis wilde ik niet meer. Mijn hart ging tekeer en ik kreeg het warm. Een vage, drukkende pijn die zich als een druppel inkt op vloeipapier over mijn borst verspreidde. Ik